

Kursus i medborgerskab

Erfaringer og resultater

Publikationen er udgivet af
Socialstyrelsen
Edisonsvej 18, 1.
5000 Odense C
Tlf: 72 42 37 00
E-mail: info@socialstyrelsen.dk
www.socialstyrelsen.dk

Forfatter: Janina Gaarde Rasmussen
Udgivet 27-01-2016

Download eller sesti til rapporten på www.socialstyrelsen.dk.
Der kan frit citeres fra rapporten med angivelse af kilde.

Digital ISBN: 978-87-93407-05-3

Indholdsfortegnelse

Resumé	4
Projektet	4
Baggrund.....	4
Målgruppe.....	5
Formål.....	5
Mål	5
Kursus i medborgerskab	6
Afprøvningen af kursusmaterialet	7
Erfaringsopsamlingen	7
Datakilder	7
Resultater og målopfyldelse	10
Projektets mål er opnået	10
Resultater.....	11
Erfaringer	20
Formidling af kurset	22
Bilag 1: Undervisernes evaluering	23
Bilag 2: Deltagernes evaluering	25

Resumé

Kursus i medborgerskab er et 4 ugers kursusprogram for voksne med udviklingshæmning på beskæftigelses- samt aktivitets- og samværstilbud. Kursusprogrammet er udarbejdet i tæt samarbejde med de 10 kommuner, der har afprøvet kurset.

Resultaterne af afprøvningen af *Kursus i medborgerskab* viser ifølge Socialstyrelsens erfaringsopsamling, at både undervisere og deltagere vurderer, at deltagerne via kurset har opnået øget viden og færdigheder i medborgerskab og egne grundlæggende rettigheder. Desuden vurderer underviserne, at hovedparten af de enkelte øvelser i kursusmaterialet er anvendelige og forståelige for deltagerne.

Væsentlige erfaringer fra afprøvningen er i øvrigt, at det er centralt, at der er mulighed for at kunne tilpasse materialet til den konkrete deltagergruppe, og at inddragelse af situationer og eksempler fra deltagernes egen dagligdag skærper deltagernes motivation og opmærksomhed samt understøtter, at kursets indhold kan overføres til deltagernes eget liv. Desuden er det vigtigt, at tilbuddene informerer og samarbejder med bosteder/pårørende om kurset.

Erfaringsopsamlingen har haft et formativt sigte, og er blevet anvendt som udgangspunkt for at tilpasse kursus i medborgerskab til målgruppen på baggrund af systematisk indsamlet viden fra afprøvningen af kurset. I alt har 151 borgere deltaget i afprøvningen, og erfaringerne herfra er indarbejdet i det endelige kursusmateriale.

Projektet

Baggrund

Kursus i medborgerskab til voksne med udviklingshæmning er resultatet af satspuljeprojektet *Mestringskurser for voksne med udviklingshæmning*, som blev besluttet som en del af satspuljeaftalen fra 2014.

Kursus i medborgerskab til voksne med udviklingshæmning er en videreudvikling af et tidligere materiale: *Undervisningspakke i medborgerskab*, der primært var målrettet unge med kognitive funktionsnedsættelser på STU (Særligt Tilrettelagt Ungdomsuddannelse), som blev udgivet af Socialstyrelsen i 2013. Med satspuljeprojektet *Mestringskurser for voksne med udviklingshæmning* blev det besluttet, at det eksisterende materiale *Undervisningspakke i medborgerskab* skulle tilpasses en bredere målgruppe

af voksne med udviklingshæmning, der er tilknyttet tilbud efter servicelovens (SEL) §§ 103 og 104. Projektet har gennem udbredelse af materialet sigtet mod at understøtte en direkte opkvalificering af personer med udviklingshæmning i forhold til at deltage i samfundslivet og opnå større viden og bevidsthed om egne rettigheder og pligter.

Kursus i medborgerskab til voksne med udviklingshæmning er udviklet og afprøvet i tæt samarbejde med 10 tilbud (SEL §§ 103 og 104) i følgende kommuner: Kolding, Brøndby, Svendborg, Esbjerg, Rudersdal, Gladsaxe, Assens, Vejle, Roskilde og Holstebro. Erfaringer og resultater af afprøvningen formidles i denne rapport.

Målgruppe

Kursus i medborgerskab er målrettet voksne med udviklingshæmning, der er tilknyttet tilbud efter SEL §§ 103 (beskyttet beskæftigelse) og 104 (aktivitets- og samværstilbud). Målgruppen er karakteriseret ved at have betydelige funktionsnedsættelser, det vil f.eks. sige personer, der:

- typisk bor på botilbud eller har brug for hjælp til en eller flere ting i dagligdagen.
- har brug for særlig tilrettelagt kommunikativ støtte. Det kan f.eks. være behov for billedstøttet kommunikation, og for at der ikke bliver givet mange informationer på én gang.
- har brug for lettere støtte til at forstå fælles informationer og profitere af gruppeforløb.

Personer, som har de mest omfattende og indgribende kognitive funktionsnedsættelser, forventes dog ikke at kunne profitere af kurset, og er dermed ikke en del af målgruppen.

Formål

Det overordnede formål med projekt *Mestringskurser for voksne med udviklingshæmning* har været at tilpasse, udvikle og afprøve et kursusmateriale, der kan give voksne med udviklingshæmning viden om egne rettigheder og konkrete redskaber til at udøve disse rettigheder i praksis, f.eks. i forhold til at tage beslutninger om eget liv, deltage og være medbestemmende i de nære fællesskaber og i samfundet generelt.

Mål

Konkret har målet for projektet været, at voksne med udviklingshæmning opnår øget viden og øgede færdigheder om medborgerskab og egne grundlæggende rettigheder. Herunder øget viden og øgede færdigheder i forhold til:

- den enkeltes rettigheder og muligheder for at træffe selvstændige valg

- kommunikation og dialog og mulighed for at træffe beslutninger sammen med andre.
- fællesskaber i samfundet og mulighed for deltagelse heri.
- demokratiske processer og mulighed for indflydelse.

Der er på baggrund af målsætningen udarbejdet en række succeskriterier for projektet, der beskrives i afsnittet 'Resultater og målopfyldelse'. Her beskrives også projektets resultater, ligesom der gives en vurdering af projektets målopfyldelse.

Kursus i medborgerskab

Det færdigudviklede materiale består af et 4-ugers kursusforløb, som er struktureret i fire temaer. De fire temaer svarer til underpunkterne i projektets målsætning, og er følgende:

- **Tema 1: Jeg bestemmer** – med fokus på den enkeltes rettigheder og muligheder for at træffe egne valg.
- **Tema 2: Vi bestemmer** – med fokus på kommunikation, dialog og mulighed for at træffe beslutninger sammen med andre.
- **Tema 3: Med i samfundet** – med fokus på fællesskaber i samfundet og mulighed for inklusion på arbejde, i uddannelse samt fritids- og kulturlivet.
- **Tema 4: Demokrati og indflydelse** – med fokus på den demokratiske styreform på landsplan og i lokale sammenhænge samt mulighed for indflydelse.

Kursusmaterialet er opdelt efter temaerne og består af:

- En kursusvejledning med program og vejledning til alle fire ugers kursus.
- En materialesamling med blandt andet rollespilsoplæg, kopiark til øvelser, spil mv.

Kursusmaterialet er udarbejdet i PDF, Word og i PowerPoint-format med mulighed for tilpasning, så indholdet i kurset kan gøres relevant og vedkommende for deltagerne. Kursusmaterialet kan downloades på www.Socialstyrelsen.dk.

Medarbejdere som undervisere

Undervisning i kursus i medborgerskab bliver foretaget af medarbejdere på det aktuelle tilbud med henblik på at styrke et samspil mellem kurset og deltagerens hverdag. Der er ingen krav om særlig uddannelse eller undervisningserfaring for at kunne foretage undervisningen. Ved, at det er medarbejdere på tilbuddet, som varetager undervisningen, er det hensigten, at medarbejderne også uden for kurset kan understøtte, at deltagerne øver og

anvender det lærte. Desuden kan medarbejderne gennem deres kendskab til deltagerne tilpasse kurset til deltagerne og anvende eksempler fra deltagerens dagligdag på kurset.

Afprøvningen af kursusmaterialet

Formålet med afprøvningen har været at tilpasse, udvikle og afprøve et kursusmateriale til voksne med udviklingshæmning og betydelige funktionsnedsættelser. Afprøvningen har derfor primært haft et formativt sigte, hvor der i tæt samarbejde med medarbejdere på kommunale tilbud efter Servicelovens §§ 103 og 104 er udviklet et materiale, hvis form og indhold dels var velegnet til målgruppen, dels gav målgruppen viden og kompetencer i forhold til at udøve deres medborgerskab.

Samarbejdet med de deltagende kommuner er forløbet i flere etaper:

1. Udarbejdelse af udkast til pilotversion af *Kursus i medborgerskab* på baggrund af workshop og skriftlig feedback fra to kommunale tilbud for målgruppen.
2. Pilotafprøvning på to kommunale tilbud for målgruppen.
3. Tilpasning af kursusmaterialet på baggrund af data fra medarbejdere og borgere, en workshop og skriftlig kommentering af tilpasset materiale fra ni kommunale tilbud.
4. Afprøvning af kursusmateriale på ni kommunale tilbud 1-2 gange.
5. Endelig udarbejdelse af kursusmateriale på baggrund af data fra undervisere og borgere, en workshop og skriftlig kommentering af tilpasset materiale fra ni kommunale tilbud.

Erfaringsopsamlingen

Som led i afprøvningen af kursusmaterialet har såvel undervisere som deltagere evalueret forløbet i forbindelse med pilotafprøvningen og afprøvningen. Indsamlingen af data er primært foretaget med et formativt sigte, og det har været tilpasning af kursusmaterialet, der har været i fokus i erfaringsopsamlingen, f.eks. ved udformning af spørgeskemaer og på workshops. Fokus har således i høj grad været på at identificere områder, hvor der var potentiale for at forbedre materialet. De konkrete forslag til forbedringer af kurset indgår ikke som del af denne erfaringsopsamling, men har dannet baggrund for de justeringer, der er foretaget af kursus i medborgerskab i løbet af projektperioden.

Datakilder

Indsamlingen af viden om undvisernes erfaringer med materialets indhold, form og en vurdering af deltagerens udbytte, er foregået via elektroniske spørgeskemaer til undviserne, papirbaserede spørgeskemaer,

smileyevalueringer og mindre opgaveløsninger til deltagerne samt workshops med underviserne. De to workshops for underviserne blev afholdt efter afslutningen på henholdsvis den første, henholdsvis den anden afprøvning af materialet. I det følgende er der en uddybning af de anvendte datakilder.

Underviserne evaluering af materialets indhold, form og deltagernes udbytte

Elektroniske spørgeskemaer

De elektroniske spørgeskemaer er udfyldt dagligt af de undervisere, der har gennemført undervisningen, det vil sige hvert tilbud har udfyldt 20 skemaer pr. kursusforløb. Spørgeskemaerne er udfyldt dagligt for at højne datakvaliteten.

Underviserne har i spørgeskemaerne vurderet kvaliteten af hver enkelt af dagens øvelser og udformningen af de tilhørende materialerne og har haft mulighed for at komme med kommentarer og ændringsforslag. Underviserne har også givet deres vurdering af, i hvilket omfang deltagerne har opnået de opstillede læringsmål for hver undervisningsdag. Se bilag 1 for eksempel på spørgeskema til underviserne. Hensigten med spørgeskemaerne har primært været formativt, og er blevet anvendt til at vurdere de enkelte øvelser med henblik på eventuel tilpasning.

Udover vurderingen af de enkelte øvelser og de daglige læringsmål, har underviseren også besvaret spørgsmål om deltagernes udbytte af det enkelte tema på den sidste undervisningsdag i temaet (det vil sige fire gange i løbet af et kursusforløb). Formålet har været at undersøge, hvorvidt underviserne vurderede, at undervisningen i temaerne gav deltagerne øget viden og færdigheder, og om de har anvendt de erhvervede færdigheder. Underviserne har besvaret spørgsmålene vedrørende deltagernes udbytte på den sidste undervisningsdag i temaet, og dette har understøttet, at underviserne har haft forløbet frisk i erindring. Det giver dog ikke mulighed for at få viden om, hvorvidt deltagerne har brugt deres færdigheder efter temaets afslutning.

Svarprocenten for spørgeskemaundersøgelsen for medarbejderne har været meget høj i forbindelse med afprøvningen. Ved afprøvning 1 var den samlede svarprocent 99 % og ved afprøvning 2 var den 97 %.

Underviserne har også besvaret de elektroniske spørgeskemaer i forbindelse med pilotafprøvningen, og besvarelsene er anvendt i forbindelse med tilpasning af kursusmaterialet efter pilotafprøvningen. Besvarelsene fra spørgeskemaerne i forbindelse med pilotafprøvningen indgår dog ikke i resultaterne, som er fremstillet i erfaringsopsamlingen.

Workshops

Både efter pilotafprøvningen og efter afprøvningen er der afholdt en workshop med henblik på at drøfte resultaterne fra spørgeskemaerne og identificere de dele af materialet, hvor afprøvningsne viste, at der i særlig grad var behov for en tilpasning.

I forbindelse med de to workshops blev der taget udgangspunkt i de øvelser i kursusmaterialet, hvor undervisernes besvarelser i spørgeskemaerne indikerede, at noget ikke fungerede, samt de steder i spørgeskemaerne, hvor der var flere forskelligrettede kommentarer. Yderligere fik underviserne mulighed for at forklare og uddybe udfordringer, fortælle om gode erfaringer med materialet samt komme med og drøfte konkrete forslag til ændringer eller tilføjelser til øvelser. Undervisernes input har i høj grad ligget til grund for tilpasningen af kursusmaterialet.

Deltagernes evaluering af kurset

Daglig smileyevaluering

Deltagerne evaluerede ved dagens slutning undervisningen ved markering ud for henholdsvis en glad, neutral og sur smiley. Underviserne indtastede efterfølgende deltagerens svar i de elektroniske spørgeskemaer.

Papirbaserede spørgeskemaer og opgaveløsning

For at evaluere deltagerens tilfredshed og udbytte af de enkelte temaer i kurset besvarede deltagerne korte spørgeskemaer umiddelbart efter hvert tema (det vil sige fire gange i løbet af kursusforløbet), hvor de ved brug af glade, neutrale og sure smileys vurderede, hvad de syntes om temaet, hvad de havde lært og om de kunne bruge det lærte.

Herudover løste deltagerne tre opgaver, som skulle vise, om de havde forstået centrale begreber fra ugens tema. Se bilag 2.

Svarprocenten for deltagerne har været noget lavere end for underviserne, særligt i forhold til afprøvning 2. I afprøvning 1 var svarprocenten 80 %, og i afprøvning 2 var den 50 %. Desuden har enkelte af deltagerne vurderingerne været mangelfulde, f.eks. har to kommuner først gennemført deltagernevalueringerne for hele kursusforløbet den sidste dag i kursusforløbet. Deltagerens vurdering af udbyttet af undervisningen understøttes af undervisernes vurderinger af deltagerens udbytte. Dette peger i retning af, at deltagerens besvarelser giver et retvisende billede trods den relativt lave svarprocent blandt deltagerne i afprøvning 2.

Resultater og målopfyldelse

Projektets mål er opnået

Målet for projektet var, som nævnt, at voksne med udviklingshæmning opnår øget viden og færdigheder om medborgerskab og egne grundlæggende rettigheder.

Derudover er der opstillet følgende succeskriterier for projektet:

- Kurset afprøves af §§ 103 og 104 tilbud for målgruppen i 10-15 kommuner
- 140 borgere med udviklingshæmning på §§ 103 og 104 tilbud deltager i pilotafprøvning og afprøvning
- 70 % af borgerne oplever, at kurset er forståeligt
- 70 % af borgerne har fået viden og færdigheder om medborgerskab og egne grundlæggende rettigheder
- 90 % af underviserne oplever, at kursusmaterialerne er anvendelige.
- Praksisnær viden om kursusforløb og materialer formidles til øvrige § 103 og 104 tilbud for målgruppen.

Alle målene er nået, på nær målet om, at 90 % af underviserne oplever, at kursusmaterialerne er anvendelige. Over 70 % af underviserne vurderer, at øvelserne og materialets udformning er meget god eller god, og det vurderes på baggrund af dette, at størstedelen af underviserne vurderer, at materialet er anvendeligt. Særligt er det væsentligt at fremhæve, at målet om, at størstedelen af borgerne har fået øget viden og færdigheder i forhold til medborgerskab og egne rettigheder, er indfriet.

Der er anvendt en femtrinsskala i spørgeskemaet i forhold til undervisernes vurdering af kvaliteten af dagens øvelser, og tilhørende materialer samt ved undervisernes vurdering af deltagerne forståelse. Andelen af besvarelser i kategorierne "Meget god" og "God" er her anvendt som indikatorer på, om succeskriterierne er opnået.

I forhold til om deltagerne har fået øget viden og færdigheder om medborgerskab og egne rettigheder og opnåelse af læringsmål er der ligeledes anvendt en femtrinsskala. Andelen af besvarelser i kategorierne "Alle/næsten alle deltagere" og "Over halvdelen af deltagerne" er her anvendt som indikatorer på, om succeskriterierne er opnået.

Nedenfor uddybes projektets resultater.

Resultater

Afprøvning og udvikling af kurset i samarbejde med kommuner

I alt 10 kommuner har deltaget i pilotafprøvningen og i afprøvningen af *Kursus i medborgerskab*, heraf 2 kommuner i pilotafprøvningen og 9 kommuner i afprøvningen. Pilotafprøvningen bestod af en afholdelse af kurset i sin fulde længde. Den efterfølgende afprøvning bestod af afholdelse af kurset i sin fulde længde 1- 2 gange (afprøvning 1 og afprøvning 2), hvor af størstedelen (7 ud af 9) af kommunerne har afholdt kurset 2 gange.

Borgere der har afprøvet kurset

I alt har 151 borgere med udviklingshæmning på § 103 og 104 tilbud deltaget i pilotafprøvningen og i afprøvningen af *Kursus i medborgerskab* optalt ud fra deltagerantallet første kursusdag. Deltagelsen de enkelte dage varierer lidt på grund af sygdom eller, fordi borgere af andre grunde har været forhindret. 135 borgere har deltaget på den sidste kursusdag, det skal dog her bemærkes, at der denne dag mangler en opgørelse fra en af de deltagende kommuner. Målet om, at 140 borgere har deltaget, vurderes på denne baggrund at været nået.

Fordelingen af borgere, der har deltaget i henholdsvis pilotafprøvning, afprøvning 1 og afprøvning 2 kan ses i nedenstående skema.

	Pilotafprøvning	Afprøvning 1	Afprøvning 2	I alt
Deltagende borgere	19	71	61	151

Et forståeligt kursus

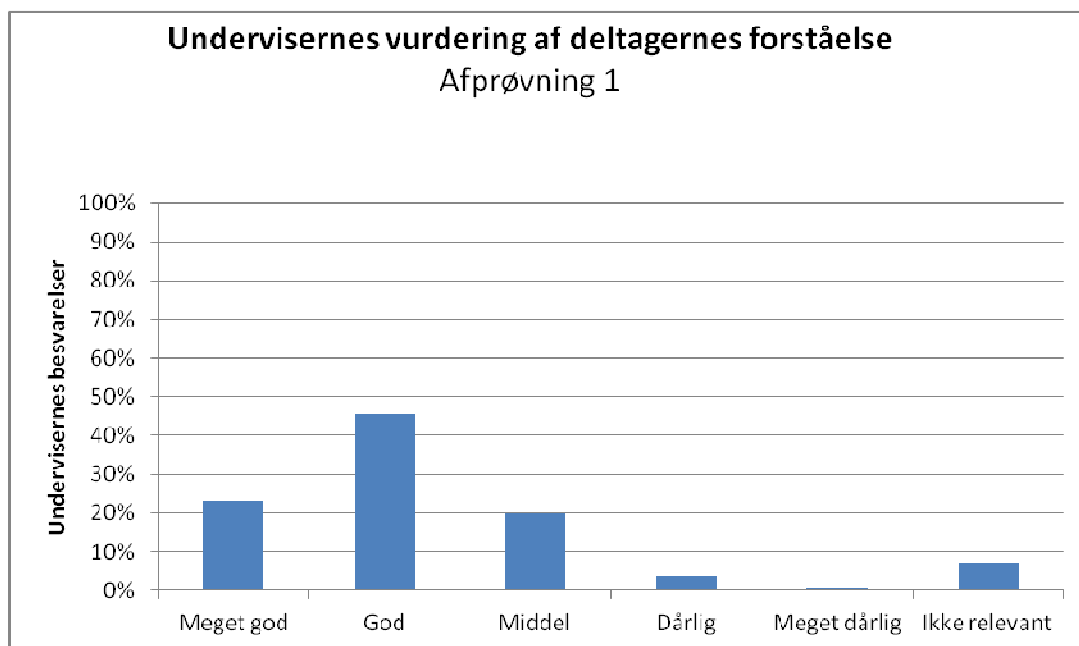
Som tidligere beskrevet har underviserne hver dag besvaret et spørgeskema, hvor de blandt andet har vurderet deltagernes forståelse af hver enkelt øvelse i kursusmaterialet. Alle undervisernes besvarelser af hvert spørgsmål - og fra samtlige dage - er lagt sammen, hvorved de gennemsnitlige procentsatser er fundet for henholdsvis afprøvning 1 og 2. Dette giver et indtryk af undervisernes samlede forståelse af kursusmaterialets indhold.

De følgende figurer viser, hvor mange procenter af *det samlede antal besvarelser* fra underviserne, der er for hver kategori. Figur 1 viser for eksempel, at ca. 69 % af underviserne vurderede, at borgerne havde en god eller meget god forståelse af øvelserne i afprøvning 1. Heraf vurderede 23 % af underviserne, at deltagernes forståelse var "meget god".

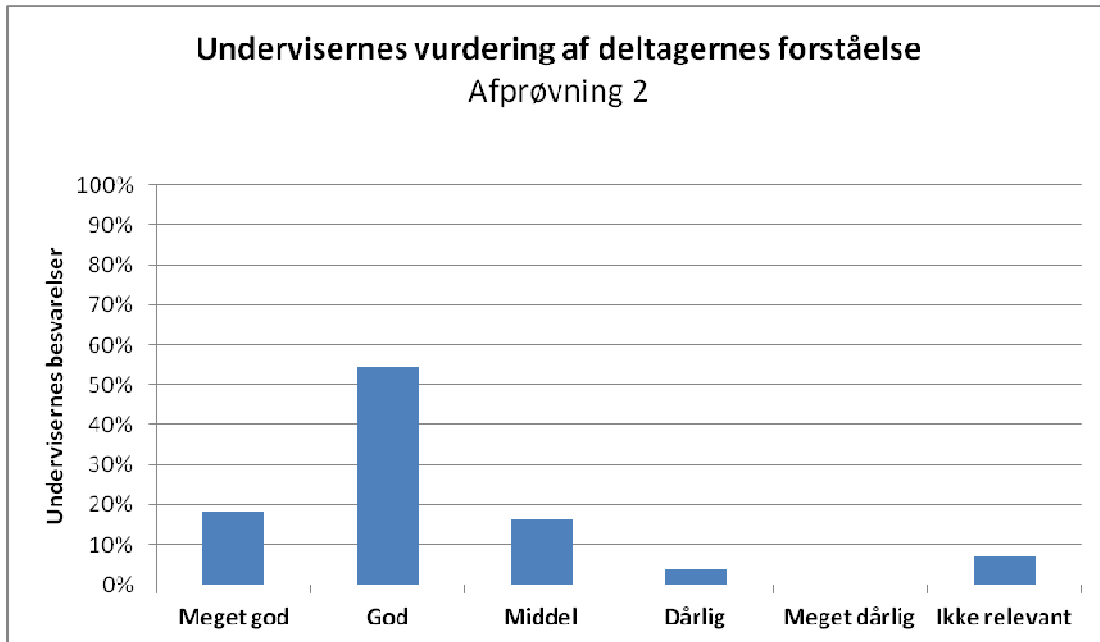
Resultatet på ca. 73 % i afprøvning 2 ligger meget tæt op af resultatet i afprøvning 1 (se figur 2). Deltagernes forståelse i forhold til de to afprøvnings ligger dermed stabilt.

Kategorien "Ikke relevant" kan være anvendt, hvis f.eks. underviserne af den ene eller anden grund har været nødt til at springe en øvelse, eller en dag over.

På baggrund af disse resultater vurderes det, at målet om, at 70 % af borgerne oplever, at kurset er forståeligt, er nået.

Figur 1

Figur 2

Borgerne har fået viden og færdigheder i forhold til medborgerskab

Det helt centrale mål for kurset har været, at borgerne har fået øget viden og færdigheder i forhold til medborgerskab og egne grundlæggende rettigheder - forstået som de centrale områder, der også er hovedelementerne i *Kursus i medborgerskab*:

- Den enkeltes rettigheder og muligheder for at træffe selvstændige valg
- Kommunikation dialog, og mulighed for at træffe beslutninger sammen med andre.
- Fællesskaber i samfundet og mulighed for deltagelse heri.
- Demokratiske processer og mulighed for indflydelse.

For at vurdere om dette mål er nået, har vi valgt at anvende følgende indikatorer:

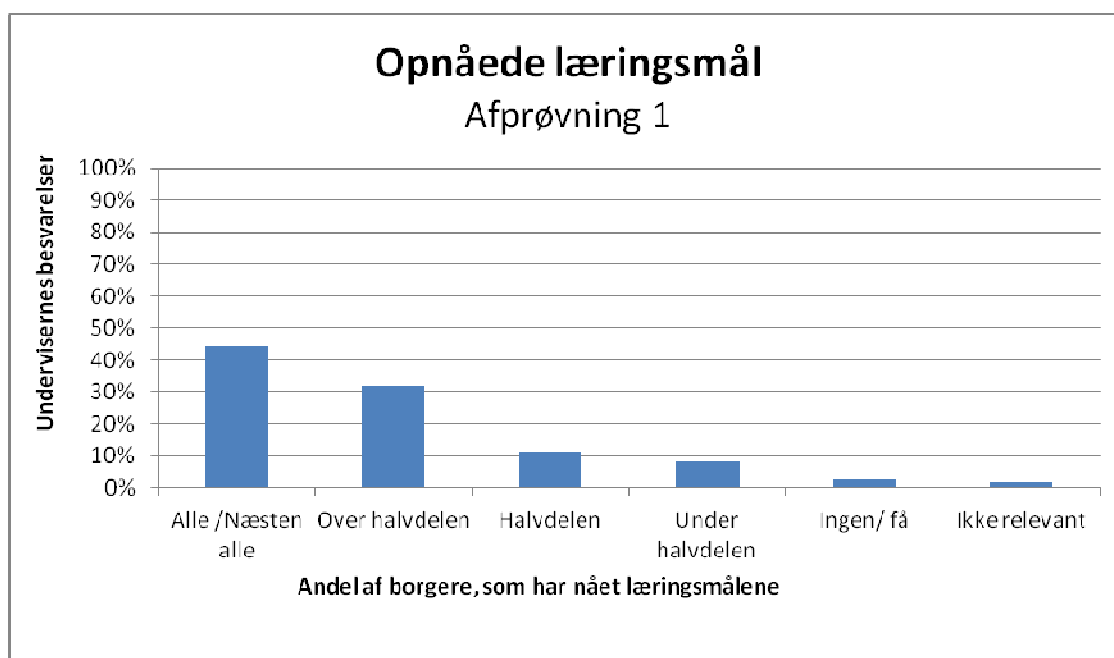
- Undervisernes vurdering af, om deltagerne har opnået de opstillede læringsmål.
- Undervisernes vurdering af, om deltagerne har opnået henholdsvis øget viden, øget færdighed, og om de anvender det lærte.
- Borgernes vurdering af, om de har lært noget nyt.
- Borgernes besvarelse af mindre billedbaserede opgaver omkring centrale læringsområder.

Læringsmål

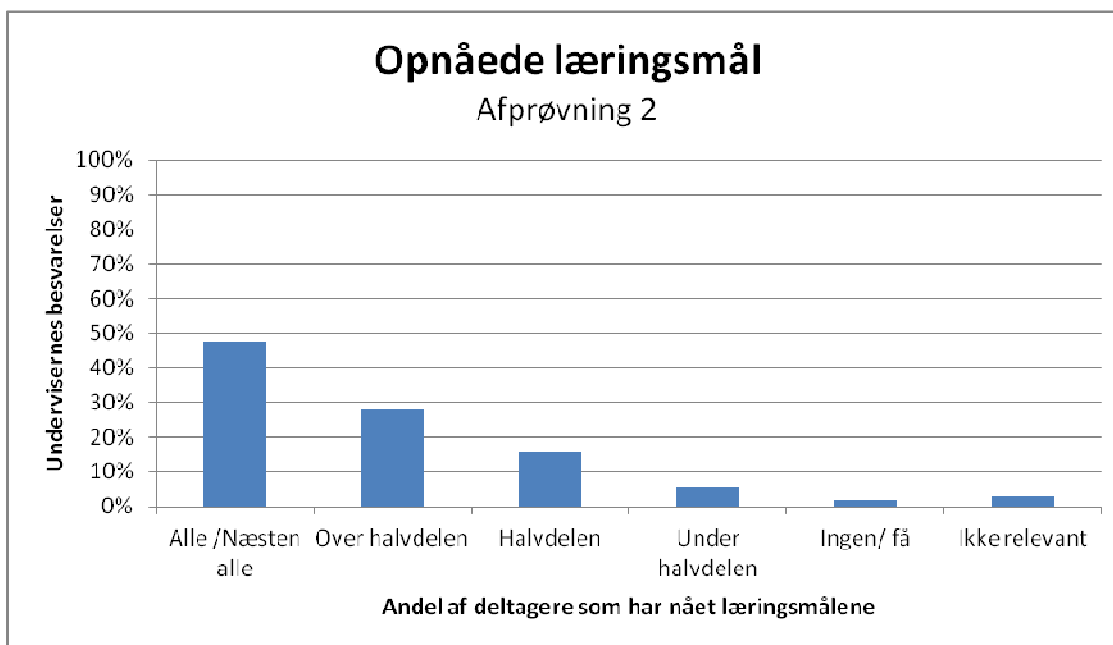
I kursusvejledningen er der for hver dag opstillet et eller flere læringsmål for dagen, og underviserne er hver dag blevet spurgt om, hvorvidt borgerne har

opnået de opstillede læringsmål. Nedenstående figurer viser på samme måde som figur 1 og 2, gennemsnittet af underviserens daglige vurdering af, hvor mange af deltagerne, der har opnået de enkelte læringsmål. Svarkategorierne er i figur 3 og 4 "Alle/Næsten alle", "Over halvdelen", "Halvdelen", "Under halvdelen", "Ingen/få" og "Ikke relevant". F.eks. viser figur 3, at underviserne i 44 % af besvarelserne vurderer, at alle/næsten alle af deltagerne har opnået læringsmålene i afprøvning 1. Der er opstillet 1-4 læringsmål pr. dag i kursusvejledningen.

I ca. 76 % af underviserens besvarelser fremgår det, at alle/næsten alle, eller over halvdelen af deltagerne, har opnået læringsmålene i forbindelse med afprøvning 1. Af figur 4 fremgår det, at tallet for afprøvning 2 stort set er det samme, nemlig ca. 75 %. Underviserne vurderer således, at størstedelen af borgerne har opnået de læringsmål, der er opsat for de enkelte dage.

Figur 3

Figur 4

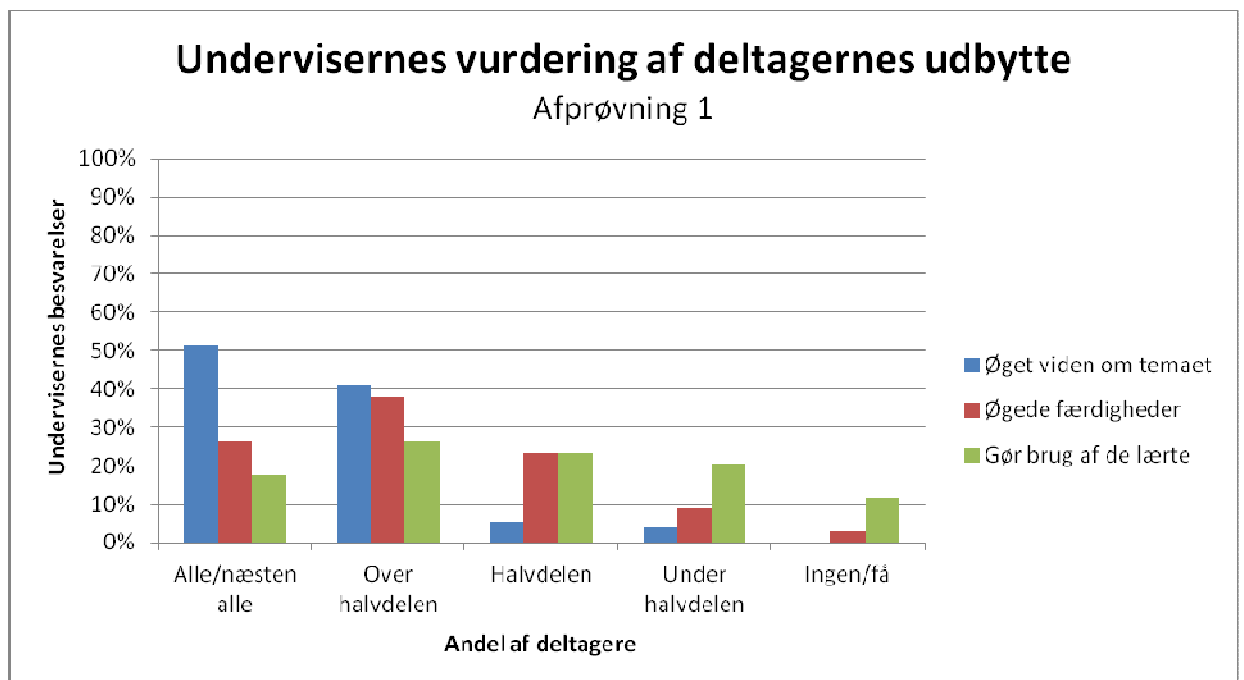
Undervisernes vurdering - øget viden og færdighed

Efter afslutningen af hver af kursets fire temaer er underviserne blevet spurgt, om deltagerne samlet set har fået øget viden om temaet, fået øgede færdigheder i forhold til temaet, og om de har gjort brug af det, de har lært i forhold til temaet, i eller udenfor kurset. Øget viden kan f.eks. være kendskab til Handicapkonventionen, og øgede færdigheder kan være, at deltagerne kan afgive stemme til et valg, eller aflæse kropssprog. At gøre brug af det lærte er anvendelsen af viden og færdigheder i konkrete situationer i og uden for kurset. Eksempelvis at kunne veje for og imod i forbindelse med at skulle træffe et personligt valg.

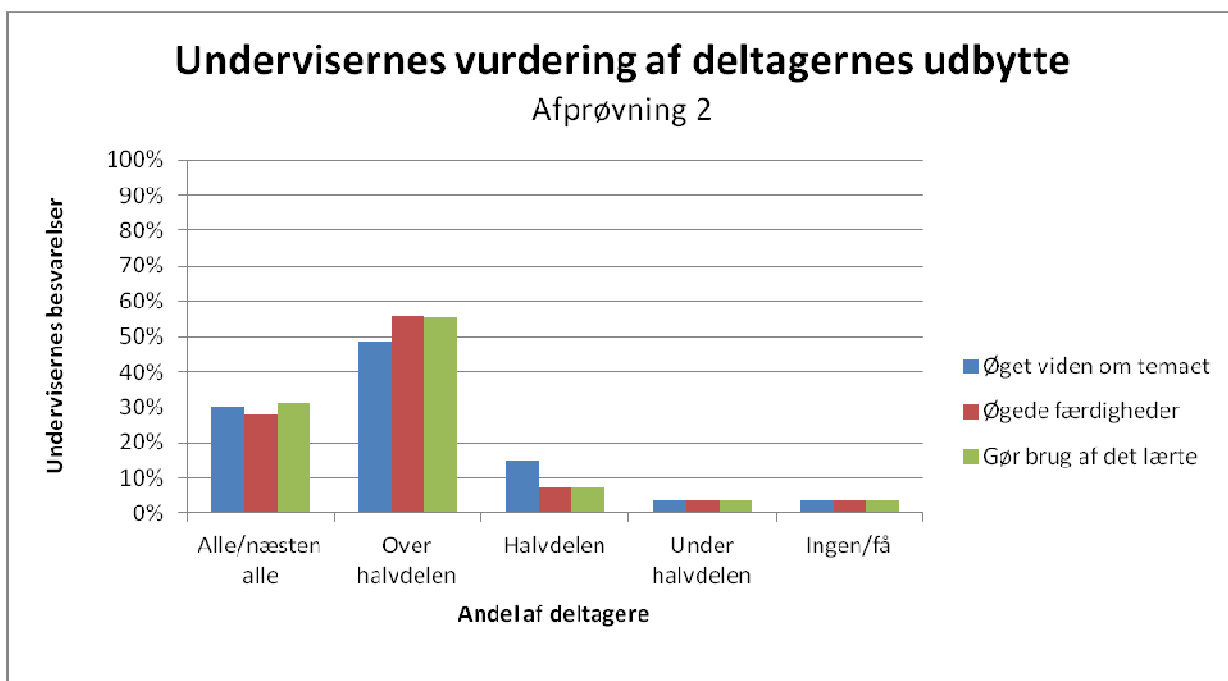
Det fremgår af besvarelserne, at der er flest deltagere, der har opnået øget viden i afprøvning 1. Her viser ca. 51 % af undervisernes besvarelser, at alle/næsten alle har fået øget viden, og ca. 41 % af undervisernes besvarelser viser, at over halvdelen af deltagerne har fået øget viden. I alt fremgår det således af ca. 92 % af undervisernes besvarelser, at alle/næsten alle, eller over halvdelen af deltagerne har opnået øget viden i forbindelse med kurset. Det fremgår desuden, at underviserne i ca. 64 % af besvarelserne vurderer, at alle/næsten alle, eller over halvdelen har fået øgede færdigheder. I afprøvning to er forholdet dog omvendt – her har en større andel opnået øgede færdigheder og færre opnået øget viden. Her vurderes i ca. 78 % af besvarelserne, at alle/næsten alle, eller over halvdelen har fået øget viden, og i ca. 87 % af besvarelserne, at alle/næsten alle, eller over halvdelen har fået øgede færdigheder. Se figur 5 og 6. Undersøgelsen har ikke givet svar på, hvorfor der er denne forskel mellem afprøvning 1 og afprøvning 2.

Der er også forskel på afprøvning 1 og 2, i forhold til om underviserne vurderer, at borgerne gør brug af det lærte. Der er klart færre, der vurderer, at deltagerne gør brug af det lærte i afprøvning 1, hvor i afprøvning 2 er der ikke stor forskel på undervisernes vurdering af, hvor mange borgere der har fået øget viden, øgede færdigheder, og som gør brug af det lærte.

Som nævnt blev underviserne spurgt på den sidste kursusdag i hvert tema, og efterfølgende har nogle undervisere kommenteret, at antallet af borgere, der vurderes at gøre brug af det lærte, måske kunne være højere, hvis underviserne var blevet spurgt et stykke tid efter, at kurset var afsluttet, og borgerne havde haft bedre tid til at anvende det lærte i situationer uden for kurset.

Figur 5

Figur 6

Undervisernes besvarelser af spørgeskemaer vedrørende deltagernes udbytte blev blandt andet understøttet af udsagn på workshoppen med underviserne efter afprøvningen. Her fortalte underviserne, at de på forskellig måde kunne registrere, at mange deltagere havde fået øget viden og færdigheder i forhold til medborgerskab. Det kom konkret til udtryk også uden for kurset. Nedenstående er eksempler på udsagn fra underviserne vedrørende, hvilken virkning kurset har haft:

- Flere af deltagerne har ikke tidligere interesseret sig meget for aviser. Nu vil de gerne tage en snak og diskussion om, hvad der sker i verden og i DK.
- Måden der bliver holdt valg på – nu bruger vi stemmesedler med billeder – modsat før i tiden, hvor det var mere håndsoprækning. Borgerne synes det er fedt.
- Flere er blevet bevidste om, at de har valget og de har nu brevstemt – og der er holdt vælgermøde. De har gået rigtig meget op i det. De alligevel fået fat i noget af det, jeg ellers synes der svært.
- Deltagerne har fået fokus på deres muligheder for at deltage i demokratiet og få indflydelse.
- Vi har aktuelt en debat om arbejdsmiljø og struktur - her er medarbejderne begyndt at blande sig og der er gang i opstart af en lokal ULF afdeling.

- Kursusdeltagerne føler sig mere sikre, når de siger fra eller til overfor andre

Deltagerne - øget viden og færdighed

Som nævnt er deltagerne efter afslutningen af hvert af de fire temaer blevet bedt om at udfylde et meget kortfattet spørgeskema med brug af en henholdsvis glad, neutral eller sur smiley. Besvarelsene viser, at 90 % af deltagerne, har valgt den glade smiley i forhold til spørgsmålet "Har du lært noget nyt" i forbindelse med afprøvning 1, og 75 % i forbindelse med afprøvning 2. Samlet set er det 84 %. Langt størstedelen af de deltagere, der har besvaret spørgeskemaerne, mener altså, at kurset har givet dem ny viden.

Deltagerne er også blevet spurgt om: "Kan du bruge, det du har lært", og her har ca. 90 % valgt den glade smiley i både afprøvning 1 og 2. Også her mener langt størstedelen af de deltagere, der har besvaret spørgeskemaerne, at de kan bruge det lærte.

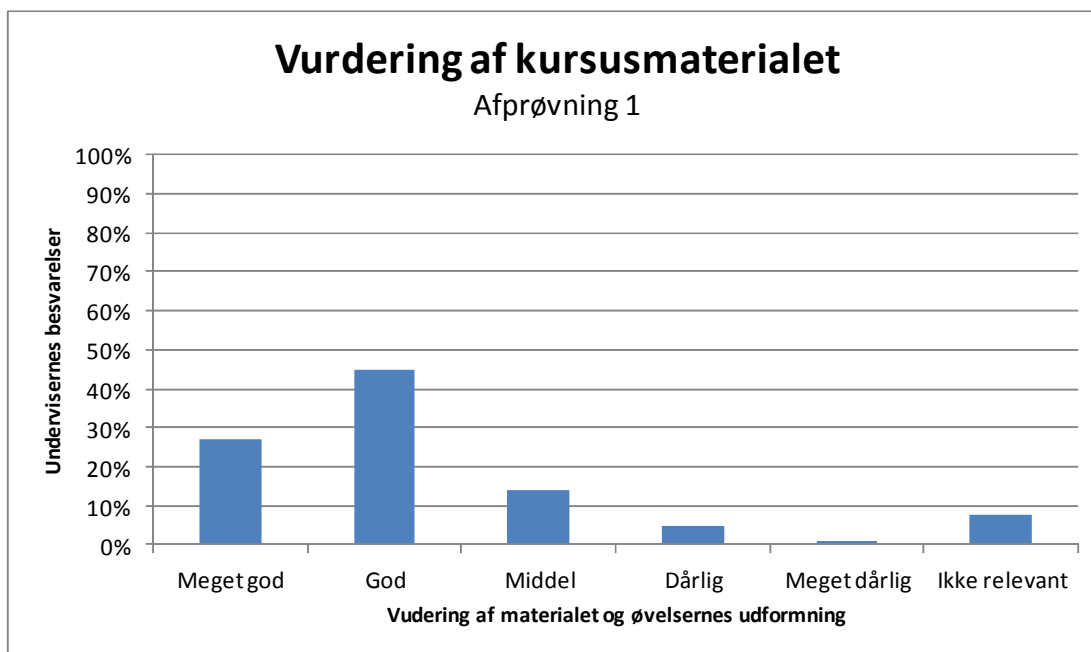
Herudover er deltagerne blevet bedt om at løse en mindre opgave efter afslutningen af hvert af de fire temaer. Opgaverne har handlet om centrale begreber fra det enkelte tema og har bestået i, at deltagerne skulle forbinde streger fra tre begreber til tre illustrationer. Det skal nævnes, at der er tale om en afgrænset opgave, og at opgaven ikke er blevet gennemført som en egentlig test, hvor man f.eks. ikke havde mulighed for at tale med andre. Resultaterne viser, at i afprøvning 1 har 95 % af deltagerne besvaret opgaverne korrekt, og i afprøvning 2 har 79 % af deltagerne besvaret opgaverne korrekt. En forklaring på, at færre har besvaret opgaverne korrekt i afprøvning 2, kan være, at funktionsniveauet har været lavere blandt deltagerne i afprøvning 2. De enkelte deltagers funktionsniveau er dog ikke registreret, og det er ikke muligt nærmere at angive baggrunden for forskellen mellem afprøvning 1 og 2. Den høje andel, der har løst opgaverne korrekt, stemmer godt overens med deltagernes egen oplevelse af, at de har fået ny viden.

Samlet resultat - øget viden og færdighed

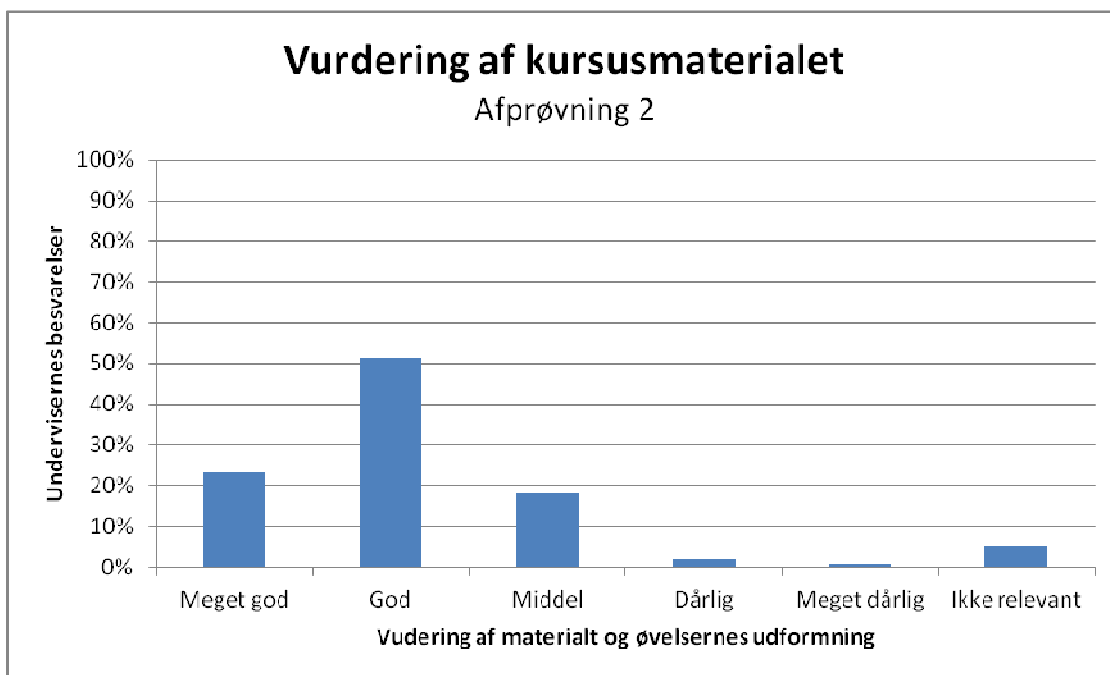
Alle de anvendte indikatorer peger på, at langt størstedelen af deltagerne har opnået øget viden og færdigheder i forhold til medborgerskab, og egne grundlæggende rettigheder. Da der er tale om flere indikatorer, er det ikke muligt at give et samlet procenttal for, hvor mange borgere, der har opnået øget viden og færdigheder. Eftersom resultaterne for alle de anvendte indikatorer, i både deltagernes og undervisernes spørgeskemabesvarelser, ligger over 70 % i gennemsnit, er konklusionen, at målet, om at 70 % af borgerne har fået viden og færdigheder om medborgerskab og egne grundlæggende rettigheder, er nået.

Anvendeligt kursusmateriale

Underviserne er efter hver enkelt øvelse blevet bedt om at vurdere kvaliteten af henholdsvis øvelsens udformning og udformningen af de materialer, der er til øvelsen. Disse spørgsmål har primært været formuleret med henblik på at få viden om, hvilke øvelser, der skulle justeres eller laves om i arbejdet med at udvikle materialet, men besvarelserne kan også bruges som en indikation på, om materialet er anvendeligt. Besvarelserne viser samlet set, at der er ca. 72 % undervisere i afprøvning 1, der svarer, at de vurderer de enkelte øvelser og materialer som gode eller meget gode. I afprøvning 2 er dette tal ca. 75 % (se figur 7 og 8). På denne baggrund vurderes det, at målet, om at 90 % af underviserne oplever, at materialet er anvendeligt, ikke kan siges at være nået. Andelen af besvarelser, hvor undervisernes vurdering af øvelserne og materialets udformning er meget god eller meget god er dog stadig høj (over 70 %). Og kun 6 % af undervisernes besvarelser i afprøvning 1 og 2 % i afprøvning 2 viser, at øvelserne og materialets udformning vurderes som dårlig eller meget dårlig. På denne baggrund vurderes det, at størstedelen af underviserne vurderer, at materialet er anvendeligt. Efter afprøvning 1 og 2 er der som nævnt foretaget yderligere tilpasninger af kursusmaterialet med henblik på at øge kvaliteten.

Figur 7

Figur 8

Erfaringer

De undervisere, der har deltaget i afprøvningsne af kursusmaterialet, har drøftet deres erfaringer på en fælles erfaringsopsamlingsworkshop for alle de deltagende kommuner. Nedenfor er beskrevet de væsentligste af underviserne erfaringer med den praktiske forberedelse og afvikling af *Kursus i medborgerskab*. Deres erfaringer er inddraget i den endelige tilpasning af materialet.

Tilpasning til målgruppen

Underviserne pointerer, at det er væsentligt, at materialet kan tilpasses det konkrete holds deltagere. Den endelige materialesamling er derfor udarbejdet i åbne formater, så det er muligt for underviserne selv at redigere i og tilpasse materialet.

Tilpasningen af materialet kan f.eks. være at gøre materialet nærværende i forhold til deltagerne dagligdag ved at tilføje billeder af det lokale rådhus eller borgmester, ved at bruge eksempler, der tager udgangspunkt i situationer, der er aktuelle for deltagerne mv. Blandt andet nævner nogle af underviserne, at ved at inddrage spørgsmål og situationer, der er vigtige for deltagerne, kan deltagerne motivation og opmærksomhed skærpes og overførbareheden af det lærte i forhold til deltagerne egen dagligdag, understøttes.

Tilpasning af materialet kan også bidrage til at målrette materialet til deltagernes funktionsniveau. På baggrund af drøftelserne med underviserne er der derfor tilføjet alternative øvelser eller måder at gennemføre en øvelse på i materialet, sådan at man kan vælge den version af øvelsen, der passer bedst til gruppens funktionsniveau mv.

Opstart, forberedelse og rekruttering

Erfaringerne fra afprøvningsne viser, at det kræver tid at forberede undervisningen og rekruttere deltagere. Forberedelsestiden har varieret mellem de deltagende kommuner, men flertallet nævner, at de har brugt omkring en uge pr. underviser samt ½ time pr. kursusdag til at sætte sig ind i materialet og forberede kurset første gang, de har gennemført det. Herunder er også praktiske opgaver som f.eks. bookning af oplægsholdere og besøg, print af undervisningsmaterialer, fremskaffelse af ting, som underviseren selv skal sørge for f.eks. opslagstavler, ludospil mv. Det er væsentligt at være i god tid i forhold til at skaffe oplægsholdere og planlægge besøg på f.eks. Rådhuset eller i Folketinget. Det er en generel tilbagemelding, at forberedelsestiden var væsentligt kortere anden gang, underviserne gennemførte kursusforløbet, da de allerede var bekendte med materialet.

Rekruttering af deltagere er foregået blandt andet ved at fortælle om kurset på møder, sætte plakater op og ved at tale med forskellige potentielle deltagere. Alle kommuner har været i stand til at rekruttere deltagere til kurserne, og flere af dem fortæller, at det bliver lettere at rekruttere, når man har gennemført kurset en gang, fordi deltagerne fra 1. afprøvning har talt positivt om kurset til andre på beskæftigelses- eller aktivitetstilbuddet.

Kursusforløb

Erfaringerne fra afprøvningsne viser, at der er stor variation i, hvor lang tid det har taget for aktivitets- og beskæftigelsestilbuddene at gennemføre en kursusdag. Der er mulighed for at gå mere eller mindre i dybden med flere af øvelserne, ligesom der er forskel på deltagernes energiniveau og koncentrationsevne, længde af pauser mv. Også hensyn til dagsrytmen i øvrigt på stedet har spillet ind. Kursusdagene har varieret mellem 2,5-5 timer. Kursusdage med ekskursioner har typisk været længere.

Undervisningsrummet har også spillet en rolle. Der er mange af underviserne, der fortæller, at det har været en stor gevinst at have mulighed for at sætte alt materiale, der bliver produceret i forbindelse med kurset, op på tavler og vægge i løbet af kurset. Herved har deltagerne kunnet se, hvad de tidligere har talt om, og de har kunnet pege på billeder mv. fra tidligere dage, når det har været relevant. Desuden har nogle af underviserne haft gode erfaringer med aktiv brug af rummet og omgivelserne i øvrigt som mulighed for at tænke yderligere bevægelse ind i kurset. F.eks. ved at deltagerne går op og hænger

ting på tavlerne, at øvelserne laves forskellige steder i rummet, at deltagerne selv fungerer som spillebrikker mv.

Samarbejde med bosteder

Afprøvningerne viser, at det er væsentligt at informere og samarbejde med deltageres bosteder/støtteejere/pårørende for at understøtte, at deltagerne har mulighed for at prioritere deltagelse på alle kursusdage, og ikke mindst at understøtte deltageres brug af ny viden og færdigheder om medborgerskab.

Der har været gode erfaringer med f.eks. samarbejde på ledelsesniveau mellem dagtilbudsledere og botilbudsledere med information om kurset, udarbejdelse af mappe med materialer, som deltagerne har modtaget/udarbejdet på kurset, og som deltagerne har kunnet tage med hjem og vise til bosted eller pårørende, samt informationsbrev til bosteder/pårørende.

Udbytte også for underviserne

Det er som nævnt medarbejderne selv på aktivitets- og beskæftigelsestilbuddene, der gennemfører kurset. Ved at arbejde intensivt med medborgerskab sammen med deltagerne og ved at undervise i det har de medarbejdere, der har undervist på kurserne også selv fået fokus på medborgerskab. En af underviserne udtrykker det sådan:

"Også os undervisere har forandret os i vores syn på brugerne. Vi ser dem mere i øjenhøjde og som ligeværdige... Det er godt for os som pædagoger også at få genopfrisket FN's handicapkonvention og få hørt på vores brugere på en anden måde, end vi plejer."

Formidling af kurset

Den tilpassede udgave af *Kursus i medborgerskab* er blevet formidlet på 4 temadage fordelt i landet. Ca. 175 medarbejdere og ledere på §§ 103 og 104 tilbud samt andre med interesse for emnet har deltaget i temadagene. Alle landets kommuner har modtaget et fysisk eksemplar af kursusmaterialet, som desuden er blevet formidlet via Socialstyrelsens nyhedsmail og lagt på Socialstyrelsens hjemmeside, hvor det kan downloades, eller bestilles i fysisk format. Hermed vurderes det, at målet, om, at formidling af praksisnær viden om kursusforløb og materialer til øvrige §§ 103 og 104 tilbud for målgruppen, er nået.

Bilag 1: Undervisernes evaluering

Eksempel på spørgeskema som er fra afprøvning 1, tema 1, dag 5. Da læringsmål og øvelser varierer fra dag til dag, varierer læringsmålene og titlen på øvelserne i skemaerne også, men ellers er spørgeskemaerne for de enkelte dage udformet ens. Dog er der på dag 5 i hvert tema tilføjet spørgsmål vedrørende den samlede vurdering af temaet, jf. nedenstående skema.

Afprøvning 1. Tema 1. Dag 5.

Tilbud

Kolding Roskilde Rudersdal Esbjerg Gladsaxe Vejle Holstebro Svendborg Assens

Antal deltagere

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25

Læringsmål. Hvor stor en andel af deltagerne har nået læringsmålet?

	Alle/næsten alle	Over halvdelen	Halvdelen	Under halvdelen	Ingen/få	Ikke relevant	Ændringsforslag
Deltagerne kan komme med bud på, hvordan man kan håndtere et valg på en god måde.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	<input type="text"/>
Deltagerne kan pege på mindst en måde at søge hjælp til at træffe et valg på.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	<input type="text"/>

Øvelse 1. Dagens ord: at vælge

	Meget god	God	Middel	Dårlig	Meget dårlig	Ikke relevant	Ændringsforslag
Vurder øvelsens udformning	☐	☐	☐	☐	☐	☐	<input type="text"/>
Vurder materialernes udformning	☐	☐	☐	☐	☐	☐	<input type="text"/>
Vurder kursusedtagernes engagement	☐	☐	☐	☐	☐	☐	<input type="text"/>

Øvelse 2. Arbejde med model til at tage et valg

	Meget god	God	Middel	Dårlig	Meget dårlig	Ikke relevant	Ændringsforslag
Vurder øvelsens udformning	☐	☐	☐	☐	☐	☐	<input type="text"/>
Vurder materialernes udformning	☐	☐	☐	☐	☐	☐	<input type="text"/>
Vurder kursusedtagernes engagement	☐	☐	☐	☐	☐	☐	<input type="text"/>
Vurder kursusedtagernes forståelse	☐	☐	☐	☐	☐	☐	<input type="text"/>

Øvelse 3. Forumteater om beslutninger

	Meget god	God	Middel	Dårlig	Meget dårlig	Ikke relevant	Ændringsforslag
Vurder øvelsens udformning	☐	☐	☐	☐	☐	☐	<input type="text"/>
Vurder materialernes udformning	☐	☐	☐	☐	☐	☐	<input type="text"/>
Vurder kursusedtagernes engagement	☐	☐	☐	☐	☐	☐	<input type="text"/>
Vurder kursusedtagernes forståelse	☐	☐	☐	☐	☐	☐	<input type="text"/>

Øvelse 4. Opsamling på tema

Vurder øvelsens udformning

Vurder materialernes udformning

Vurder kursusedtagernes engagement

Vurder kursusedtagernes forståelse

Meget god	God	Middel	Dårlig	Meget dårlig	Ikke relevant
☐	☐	☐	☐	☐	☐
Meget god	God	Middel	Dårlig	Meget dårlig	Ikke relevant
☐	☐	☐	☐	☐	☐
Meget god	God	Middel	Dårlig	Meget dårlig	Ikke relevant
☐	☐	☐	☐	☐	☐
Meget god	God	Middel	Dårlig	Meget dårlig	Ikke relevant
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Ændringsforslag

Kursistvurdering - Hvor stor en andel af deltagerne synes, at dagen var:

	Alle/næsten alle	Over halvdelen	Halvdelen	Under halvdelen	Ingen/Å	Ikke relevant
God	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Middel	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Dårlig	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Tema 1. Samlet vurdering af tema.

Vurder om kursusedtagerne samlet set har fået øget viden om temaet

Vurder om kursusedtagerne samlet set har fået øget færdigheder

Vurder om kursusedtagerne gør brug af det, de har lært, i eller udenfor kurset?

Alle/næsten alle	Over halvdelen	Halvdelen	Under halvdelen	Ingen/Å
☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐

Skriv gerne eksempler

Øvrige kommentarer

Forrige

Afslut

Bilag 2: Deltagernes evaluering

Dette er et eksempel på den evaluering, som hver enkel deltager har skullet udfylde på den sidste dag for hvert tema. Skemaet har været identisk for alle fire temaer på nær titlen på skemaet (tema 1, tema 2..)

Hvad synes du?

Navn: _____

Tema 1		Sæt ring om det billede, der passer bedst.		
1	Hvad synes du om kurset i denne uge?			
2	Har du lært noget nyt?			
3	Kan du bruge det du har lært?			

Nedenfor er de opgaver, som deltagerne har skullet forsøge at løse på den sidste dag i hvert tema. Deltagere har denne dag fået en opgave/skema, der passer til det pågældende tema.

Hvilken farve passer?

Navn: _____

	Tema 1	Træk en streg til det rigtige billede
1	Jeg bestemmer - selvbestemmelse	
2	Vi bestemmer - medbestemmelse	
3	Indflydelse	

Hvad betyder ordet - Tip en 3'er

Navn: _____

	Tema 2	Sæt ring om det rigtige billede		
1	Argument - Forklaring af hvorfor jeg vil, det jeg vil.			
2	Kompromis - Finde en fælles løsning			
3	Kropssprog			

Hvad betyder ordet - Tip en 3'er

Navn: _____

Tema 3		Sæt ring om det rigtige billede		
1	Kultur			
2	Fritidsinteresse			
3	Jobkonsulent			

Hvad betyder ordet - Tip en 3'er

Navn: _____

Tema 4		Sæt ring om det rigtige billede		
1	Folkestyre - demokrati			
2	Valg			
3	Ytringsfrihed - jeg har ret til at sige min mening			